

fakulty Technické univerzity v Liberci vyústila v loňském roce ve spoluprádání tradičního československého semináře *Česko-slovenské vztahy*, na němž garantujeme didaktickou část a podílíme se i na části vědecké. V této tradici bychom rádi pokračovali i v následujících letech. Naše odborná práce není zaměřena pouze mimo Ústav, ale spolupracujeme s řadou kolegů v rámci OZTR a zároveň se podílíme na některých jejich projektech, nejvíce na projektu *Film a dějiny totalitních režimů*.

PROBLÉMY A VÝZVY

Za jedno z hlavních nebezpečí vnímání dějin totalitních režimů v budoucnosti považujeme jejich možné „odcizení“ či vzdálení se nejmladší generaci. Percepce této minulosti byla založena sice na diskutabilním, ale funkčním, protože emotivním mýtu sametové revoluce. Tento mýtus generoval určité vzpomínkové figury, které byly většinou společností vnímány více

méně konsenzuálně. Tyto vzpomínky tak zprítomnily „sametovou“ minulost jako cosi zažitého, cosi, co bylo přirozenou součástí společnosti. Časový odstup však vede k tomu, že nejen pro školní mládež, ale i pro rodiče studentů už podobný mechanismus přestává fungovat a tyto dějiny se tak ocitají ve společnosti dějů 19. století a husitských válek, stávají se tedy jakousi „nepotřebnou historickou veteší“. Podle názorů mnohých historiků je to vlastně dobře, neboť teprve takovýto odstup dává možnost analyzovat minulou epochu sine ira et studio, tedy bez emocionálního a tím i politického angažmá. Nelze ovšem pominout, že naše totalitní minulost (ačkoli vnímáme diskuse o tomto pojmu, ve školním prostředí je používán konsenzuálně, bez hodnotících konotací), respektive její části (tedy naše ekonomické elity, současná popkultura, kulturní vzorce) je geneticky spojena s naší současností a její případné odsunutí na „smetiště dějin“ výrazně ztíží možnost porozumět naší přítomnosti.

Řada našich zkušeností a konečků i projektů (především projekt *Velké a malé příběhy moderních dějin*) naznačuje rostoucí mimoběžnost oficiálního („státního“) obrazu dějin a rodinné paměti. Ale právě společná představa o dějinách je jedním z nejvýraznějších pout národního celku, a přestože je třeba ji formulovat s ohledem na pluralitu individuálních vzpomínek, nemůžeme dopustit, aby zcela zanikla. Bude třeba najít novou rovnováhu mezi rodinnou a individuální pamětí a společně sdíleným obrazem minulosti, který z anonymního davu rodin a jednotlivců tvoří širší společenství. Velkým nebezpečím ovšem není pouze ztráta osobního přístupu k dějinám, ale i jeho přílišné rozvinutí, které hrozí přerůst ve fanatické a ideologické interpretace minulosti. Také to je vlastně jeden z možných scénářů vnímání dějin, kterému chybí jejich prožitek. A tyto výzvy bychom měli do budoucna promýšlet.

Jaroslav Pinkas

Pilotní projekt elektronického archivu

V souvislosti se vznikem Ústavu pro studium totalitních režimů a jeho zákonným pověřením k převodu archiválií a dokumentů do elektronické podoby byla zahájena vnitřní diskuse o formě prezentace digitalizovaných dokumentů veřejnosti ve spolupráci s Archivem bezpečnostních složek. Předmětem jednání se staly priority systematické digitalizace, vzájemná součinnost, organizace digitalizace a ochrana archiválií. Od počátku se vycházelo jak z idejí zakladatele slovenského Ústavu paměti národa Jána Langoše, tak z projektu *Otevřená minulost*, který vznikl v roce 2007 na ministerstvu vnitra.

Společný pilotní projekt elektronického archivu ÚSTR a ABS byl a je vyvíjen především pro ukládání, zpřístupňování, prohlížení a práci s elektronickými kopiemi. Jeho cílem

je nejen urychlit a zkvalitnit práci vlastních zaměstnanců, ale také umožnit – v souladu s archivním zákonem či zákonem o zpřístupnění svazků vzniklých činností StB – přístup k digitalizovaným dokumentům badatelské veřejnosti.

Do kompetence ÚSTR patří digitalizace, ukládání a zálohování dat, administrace systémů a uživatelů (IT správa) atd., do kompetence ABS pak zpřístupňování dokumentů, kontrola a propojování metadat s uloženými digitálními obrazy v elektronickém archivu atd.

Pilotní fáze elektronického archivu byla představena na tiskové konferenci 10. července 2009. Postupně se podařilo systém elektronického archivu zpřístupnit natolik, že badatelská veřejnost může v badatelnách v Praze a v Kanicích nahlížet do elektronické podoby dokumentů z archiv-

ních fondů a sbírek ABS. Zároveň jsou jim na požádání pořizovány kopie dokumentů na CD či DVD.

V průběhu roku 2011 společné pracovní skupiny ABS a ÚSTR projednaly a stanovily směr dalšího rozvoje elektronického archivu. Zároveň byla aktualizována rámcová dohoda mezi oběma institucemi, od níž se odvíjely jednotlivé realizační smlouvy.

ELEKTRONICKÝ ARCHIV

Pojem „elektronický archiv“ není identický s pojmem „digitální archiv“, který se opírá o novelizaci zákona č. 499/2004 Sb. (zákon č. 167/2012 Sb.), o archivnictví a spisové službě. Ten je zaměřen především na nové dokumenty, vzniklé jako produkt moderního úřadování 21. století v digitální podobě (eGovernment), jež neexistují ve fyzické podobě.

Některé postkomunistické státy podle vlastních zákonů soustředily archivy represivních orgánů do jedné nezávislé instituce, ale při budování elektronického archivu se vydaly cestou obdobných pilotních projektů.

Součástí českého systému elektronického archivu je aplikace Archival Explorer, vyvíjená v IT oddělení Odboru informatiky a digitalizace (OID) ÚSTR. Vznikla jako elektronický nástroj, umožňující import elektronických dat, práci s nimi (kontrolu, editování, logování), vyhledávání, nahlížení a generování kopií, včetně tisku. Archival Explorer je dostupný v rámci počítačové sítě Ústavu a Archivu.

Elektronický archiv se opírá o tři základní charakteristiky:

- a) nezávislost – na použité softwarové platformě, s možností pozdějšího přenosu do modernějšího systému,
- b) modulárnost – možnost náhrady, anebo doplnění nových součástí a modulů – např. modul rozpoznávání textu (OCR),
- c) otevřenost – je koncipován a budován pro možnost integrace s jinými informačními systémy.

Samotné práci v systému předchází proces digitalizace, kde jsou na příslušném oddělení vytvářeny za využití mikrofilmových a knižních skenerů reprodukce původních archiválií a dokumentů či elektronické kopie, archivářským jazykem tzv. „organizované obrazy“ (images), k nimž se přidávají identifikátory či prvotní metadata ze struktury fondů, které se ukládají do předem připravené struktury na datové úložiště v počítačové síti.

V dalším kroku se převedené dokumenty po kontrole importují do systému elektronického archivu; primárně jde o žádosti dle agendy zákona č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu. Následně operátoři ze skupiny evidenční a správy elektronického archivu ABS administrují kontrolu, propojení a vkládání dalšího archivního popisu. Po vzájemném propojení elektronické kopie s archivním popisem se stává archiv-

ní jednotka (elektronická kopie „viditelnou“ v systému. Všechny soubory se po importu automaticky ukládají v základním režimu – „naimportováno“. Následně administrátor provede příslušnou kontrolu a dávkově nebo jednotlivě nastaví režim prohlížení (určité dokumenty mohou prohlížet pouze archiváři, a dokud nejsou zpracovány, jsou pro badatele „neviditelné“).

Ke konci března 2013 bylo do systému elektronického archivu naimportováno více než 18 500 archivních jednotek, tedy 4 400 000 souborů (např. z fondů Studijního ústavu, svazkové agendy atd.), z toho více než 4000 z nich jsou již z rozhodnutí ABS přístupné badatelské veřejnosti. Aktuálně se v elektronickém archivu nalézají vyšetřovací spisy (akce „Střed“ – Milada Horáková a spol., Charta 77 a řada dalších), vybrané svazky vzniklé činnosti Hlavní správy rozvědky (řád „8“) atd. Pro úplnost uvádím, že vyšetřovací spis akce „Střed“ byl v roce 2010 prohlášen za národní kulturní památku a jeho elektronická kopie se použila pro pořízení mikrofilmové bezpečnostní kopie.

BUDOUCNOST ELEKTRONICKÉHO TOKU

Plány a další rozvoj informačního systému elektronického archivu souvisí například s optimalizací zdrojového kódu, vytvořením vlastního autentizačního serveru, který by řešil autentizaci a autorizaci uživatelů, rozpoznávání textu (OCR) sloužícího po uložení k prohledávání archivu atd. Časem by mělo být nahrazeno současné úložiště, které je dočasně mimo elektronický archiv na serverech, aby zaměstnanci ÚSTR, ABS i badatelé mohli pracovat a bádát v rámci jednoho komfortnějšího systému.

Možnost dálkového přístupu k digitalizovaným dokumentům je především finančním a legislativním problémem, jehož řešení je mj. podmíněno plným nasazením v intranetové síti ÚSTR a ABS a rozšířením o nové funkce.

V současnosti existuje dle platné legislativy pro práci v elektronickém

archivu stále nutnost vyplnit papírový badatelský list, předložit průkaz totožnosti a nahlížení je možné pouze v badatelně archivu.

V České republice dosud neexistuje v síti archivů elektronický nástroj pro vzdálené nahlížení a zpřístupňování archiválií a dokumentů dle platné legislativy. Ten vznikl teprve nedávno projektem Národního digitálního archivu, který bude mít portál pro nahlížení, a je v gesci Národního archivu.

Proto v současné době obdobné projekty na webech jiných archivů jsou pouze zveřejňováním dokumentů a archiválií, a nejsou dle platné legislativy zpřístupňováním (nahlížením). V režimu zveřejňování mají zájemci možnost si vybrané dokumenty dálkově prohlížet – viz matriky Státního oblastního archivu v Třeboni.

Obdobným způsobem zveřejňuje dokumenty Ústav i Archiv na svých webových stránkách v rámci svých projektů, kde v jednotlivých případech musí aplikovat ochranu osobních údajů a některé informace začeňuje (např. personálie MV zveřejňované na stránkách věnovaných událostem roku 1989). V případě zpřístupnění (nezačeňené) kopie však musí badatel osobně navštívit badatelnu Archivu, kde – jak bylo výše řečeno – musí vyplnit badatelský list a předložit průkaz totožnosti.

Suma sumárum: výsledkem pětileté práce zaměstnanců Ústavu i Archivu není jen vytvoření elektronického archivu, ale i zmíněný modus vivendi mezi různými technopolitikami. Podařilo se tak dosáhnout stavu, kdy každodenní systémové rozdíly přestoupily do vyšší úrovně. V ní profesionalita, efektivita a modernita neznamenaají vylučování, ale propojování různých diskurzů, technologií a systémů. Výsledkem je vytvoření jednotné infrastruktury elektronického archivu.

Mirek Vodrážka